

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

МУРАВСЬКА Світлана Василівна

УДК 096.015(477.8) (075.8)

**МУЗЕЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ
(XIX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

26.00.05 – Музеезнавство. Пам'яткознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Робота виконана у відділі історичного пам'яткознавства Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Науковий консультант: доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Гріффен Леонід Олександрович**, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, провідний науковий співробітник

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий співробітник **Маньковська Руслана Вікторівна**, Інститут історії України НАН України, провідний науковий співробітник

доктор історичних наук, професор **Рижева Надія Олександрівна**, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського, завідувач кафедри історії та археології

доктор педагогічних наук, професор **Вербицька Поліна Василівна**, Національний університет «Львівська політехніка», завідувач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини

Захист відбудеться «3» жовтня 2019 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 38.134.01 у Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПК (адреса: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК (адреса: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19).

Автореферат розіслано « » 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

А.О. Горькова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Музеї відіграють значну роль у культуротворчих процесах розвитку суспільства. Вони є одним з важливих чинників цивілізаційних змін, обумовлених головним чином поступом інформаційних технологій та процесами глобалізації. Можливість людини отримати інформацію про себе та оточення у розрізі історичного розвитку за допомогою музеїв продовжує викликати широке зацікавлення у суспільстві. Феномен музею вивчається різними науками: історією, антропологією, філософією, психологією, педагогікою та іншими. Ця комплексність має особливе значення, якщо звернути увагу на окрему категорію музеїв – соціокультурних інститутів у середовищі *вищої школи*¹. За таких обставин, окрім запитань, що стосуються музеїв у цілому, з'являється низка інших, відповідь на які дозволить першочергово зрозуміти їхню суть.

Адже історично склалося, що із початків заснування ці осередки становили частину системи освіти, змінюючись одночасно із університетами і обумовлюючи зміни в них. Їхнє завдання по забезпеченню навчального процесу у міру розвитку наукового знання було доповнене дослідницькою складовою. Однак у ХХ ст. ці функції зазнали трансформацій, відбулося зменшення їхнього використання. Ці процеси співпали зі змінами у середовищі вищої освіти, заклади якої активно модифікують навчальні плани, організацію досліджень, прагнучи стати більш конкурентоздатними. За таких умов і музеї шукають нове місце у структурі завдань вищої школи України, долучаючись таким чином до глобальної світової тенденції діяльності музеїв такого типу. Проблема взаємодії музейних закладів системи вищої освіти з останньою, що виявляється передусім у залежності структури та функцій цих осередків від еволюції вищої освіти як такої та від соціально-культурних процесів у суспільстві загалом, потребує нового теоретичного узагальнення. Тим більше, що процес реформування є двостороннім і взаємозалежним, адже трансформаційні процеси у музеях відповідно обумовлюють зміни у закладах вищої освіти (ЗВО).

Аналіз проблеми здійснено на прикладі системи вищої освіти Західної України, що має суттєві особливості історичного розвитку. Вирішення вказаної задачі, окрім теоретичного її осягнення, має за практичну мету сприяти розвитку музейних закладів в системі вищої освіти Західної України та посиленню їх ролі в функціонуванні ЗВО. У ХХІ ст. більшість із музеїв вищих шкіл вбачає свою місію у просвітницькій роботі, однак спектр завдань, які можуть реалізовувати такі музеї, набагато ширший – від активної професійно-орієнтованої роботи із абітурієнтами до формування бренду ЗВО. З-поміж різних місій музеїв ЗВО особливу роль відіграє завдання музею

¹ Саме поняття веде свою генезу з університетів та академій, однак зміни освітнього процесу у ХІХ та особливо у ХХ ст. поповнили список закладів вищої освіти інститутами, коледжами, політехніками та ін.

здійснювати політику історичної пам'яті, реконструюючи особливий образ минулого, пов'язуючи його із живим досвідом громад, яким вони служать. Саме такі осередки мають музеєфікувати не тільки навчально-дослідницькі простори, а й за допомогою артефактів зберегти пам'ять, у т.ч. про видатних для ЗВО осіб, випускників, наукові досягнення тощо, передаючи таким чином досвід та знання про минуле як основу самоідентифікації. Враховуючи розміщення музеїв вищих шкіл у середовищі, де перебуває велика кількість молодих людей, їхня місія стає ще більш актуальною і підсилюється складними обставинами розвитку молодшої української держави, яка гостро потребує професійно підготовлених та патріотичних громадян.

Музеї доповнюють навчально-дослідницький потенціал вищої школи, сприяють збільшенню її впливу на розвиток місцевої громади у сфері культури, освіти і туризму. У ХХІ ст. цей ресурс паралельно із фізичним простором як таким може стати неоцінним у боротьбі за абітурієнта. Він же є прямою інвестицією закладу вищої освіти, який допомагає будувати його бренд. У такому випадку для керівництва найважливіше – зрозуміти значення цього неоціненого ресурсу і змусити його запрацювати ефективніше.

Виділення на переломі ХХ–ХХІ ст. окремого комітету університетських музеїв та колекцій Міжнародної ради музеїв демонструє підвищення уваги до цієї категорії зібрань. Активна діяльність вказаного об'єднання упродовж останніх 20 років, поширення її осередків у планетарному масштабі показує, що музеї ЗВО вибороли право бути окремим сегментом музейного світу з усіма притаманними особливостями. Тому сьогодні необхідне нове вирішення наукової проблеми взаємодії музейних закладів системи вищої освіти з останньою, а також їх зв'язку з соціально-культурними процесами у суспільстві загалом. Не менш важливий і зворотній вплив музеїв на діяльність закладів вищої освіти та інші соціальні зміни, особливо щодо системи вищої освіти Західної України (а на січень 2018 р. у західному регіоні України налічувалося 166 музеїв та колекцій), з її суттєвими особливості історичного розвитку.

Таким чином, вивчення музейної справи вищої школи на західноукраїнських землях актуалізоване кількома чинниками. По-перше, воно зумовлене недостатньою комплексною дослідженістю теми. По-друге, увага до визначеної проблематики викликана сучасними потребами оптимізації державної політики як з питань музейної галузі, так і сфери вищої освіти. По-третє, дослідження теми пов'язане із необхідністю реформування практичної роботи у цій сфері суспільного життя.

Формулювання наукової проблеми, нове розв'язання якої отримано в дисертації. Здійснено міждисциплінарне вивчення музейних закладів у системі вищої освіти, історичної динаміки та форм їх розвитку у західноукраїнському освітньому просторі, що забезпечує розв'язання **наукової проблеми** взаємодії музейних закладів системи вищої освіти з останньою – у залежності їх структури та функцій від еволюції вищої освіти та соціально-

культурних процесів у суспільстві загалом, а також зворотнього впливу еволюції музеїв на діяльність закладів вищої освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою науково-дослідної роботи Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК «Культурна спадщина як складова державної освітньо-виховної політики України» (державний реєстраційний № 0116U005759).

Мета дослідження полягає у висвітленні історії розвитку та сучасних теоретичних і практичних аспектів функціонування музейних закладів системи вищої освіти Західної України.

Відповідно до поставленої мети визначені такі **завдання**:

- здійснити історіографічний аналіз праць із проблеми музейництва вищої школи зазначеного періоду;
- систематизувати і класифікувати джерела дослідження з означеної теми;
- ввести до наукового обігу нові архівні документи та дані, отримані методом персоналізованих інтерв'ю;
- проаналізувати теоретичні аспекти музейництва вищої школи як специфічного сегмента музейної справи;
- висвітлити особливості розвитку музейної справи у закладах вищої освіти на західноукраїнських землях порівняно із ситуацією за кордоном;
- комплексно охарактеризувати музеї закладів вищої освіти західноукраїнських областей, представивши сучасну статистичну картину за профілями, розміщенням, особливостями фінансування, специфікою персоналу;
- охарактеризувати особливості реалізації різних напрямків діяльності музеїв закладів вищої освіти;
- висвітлити потенціал музеїв вищої школи для забезпечення навчального процесу та досліджень;
- означити тенденції та перспективи розвитку музеїв закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження – музеї навчальних закладів України.

Предмет дослідження – процес становлення та розвитку музейної справи у ЗВО на теренах Західної України.

Методи дослідження. Для всебічної характеристики об'єкту дослідження було використано комплекс наукових принципів, підходів та методів з огляду на міждисциплінарний характер роботи та специфіку джерельної бази, серед яких можна виділити кілька найважливіших. Проблемно-хронологічний метод став визначальним при аналізі історіографічного доробку. На базі методу періодизації було виділено кілька етапів розвитку музейної справи вищої школи, що дозволило виокремити низку дослідницьких завдань. Методи анкетування та інтерв'ювання стали

основними на етапі збору первинного емпіричного матеріалу. Натомість за допомогою методу критично-об'єктивного аналізу було виокремлено масив інформації в руслі дослідницьких питань, поставлених автором. При характеристиці предмета дисертаційного дослідження використано порівняльно-історичний метод, завдяки чому виявлено спільні риси розвитку музейних закладів різних профілів за неоднакових історичних обставин, так і указаних осередків у різних країнах та регіонах. Логічний метод сприяв дослідженню вказаної теми у певній послідовності.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з початку XIX ст. до сучасних днів. Нижня межа обумовлена часом, коли були засновані перші музеї Львівського університету, що знаходить своє підтвердження в документах. Верхня межа пов'язана із прийняттям Закону «Про вищу освіту» 2017 р. як основного нормативного документа, який визначив напрямки діяльності вищої школи і становище музею як одного з її підрозділів. Період Другої світової війни 1939–1945 рр. не знайшов свого відображення в роботі зважаючи на специфіку часу воєнних дій.

Територіальні межі дослідження охоплюють Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Рівненську, Чернівецьку та Закарпатську області – територію сучасної української держави, яка часто використовується для позначення поняття «Західна Україна»². Однак потрібно враховувати низку моментів, оскільки географічні межі змінювалися залежно від хронологічного періоду, про який йде мова. По-перше, до завершення Першої світової війни вищі школи діяли тільки у Львові та Чернівцях. У міжвоєнний час цей перелік незначно поповнився за рахунок Закарпатської області, де почали функціонувати дві торгівельні академії. Територіальні рамки дослідження охоплюють межі Івано-Франківської, Тернопільської, Волинської, Рівненської області вже в контексті аналізу подій після 1945 р., коли на цих теренах почали діяти заклади вищої освіти.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що

уперше:

– представлено розвиток музейництва вищої школи на західноукраїнських землях як складову частину музейної справи України і Європи;

– до наукового обігу введено нові архівні матеріали та відомості, зібрані методом персоналізованих інтерв'ю, які з огляду на низку обставин не могли бути відображені в офіційних документах;

²Верменич Я.В. ЗАХІДНА УКРАЇНА, як термін. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zakhidna_Ukr_termin (останній перегляд: 13.07.2018)

- проаналізовано спільноту працівників як окрему групу порівняно із персоналом державних музеїв та особливості її професійної ідентифікації;
удосконалено:
- уявлення про функції музеїв ЗВО порівняно з іншими категоріями музеїв;
- знання про реалізацію дослідницької функції музеями вищої школи на тлі порівняння із закордонними колегами;
- осмислення форм просвітницької роботи музеями ЗВО в умовах трансформації місії останніх;
набули подальшого розвитку:
- фактологічні відомості про діяльність музейних закладів вищої школи;
- дані про роботу університетських екскурсиводів як провідників простором вищої школи.

Практична цінність одержаних результатів полягає у можливості їх використання при підготовці навчальних посібників, науково-методичних праць для системи вищої освіти; використанні окремих положень дисертації при: написанні робіт з історії музейної справи і пам'яткоохоронної роботи; в розробці туристичних маршрутів та екскурсійних тем; підготовці нормативно-правових документів, спрямованих на вдосконалення діяльності музеїв ЗВО.

Окремі положення дисертаційного дослідження можуть стати в нагоді щодо удосконалення діяльності місцевих органів влади і управління у галузі заповідної, музейної справи та охорони культурної спадщини України.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно. Особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві, відображено окремо у переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на 20 міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, круглих столах, зокрема: 2-й круглий стіл «Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України» (Київ, 2007 р.); міжнародні науково-практичні конференції: «Музеї та галереї в міській культурі: історія та сучасність» (Одеса, 2011р.); «Музей. Історія. Одеса» (Одеса, 2011 р.); «Університетські музеї: європейський досвід та українська практика» (Київ, 2011 р.); «Збереження і дослідження історико-культурної спадщини у музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності» (Львів, 2013 р.); «Митець і музей: шляхи взаємодії» (м. Одеса, 2013 р.); «Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності» (Київ, 2016 р.); всеукраїнські науково-практичні конференції: «Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи» (Київ, 2012 р.); «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи»

(м. Севастополь, 2013 р.); «Охорона культурної спадщини в Україні: аспекти соціальної взаємодії» (Київ, 2014 р.); «Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність» (Бердичів, 2016 р.); «Меморіальні музеї сьогодні: специфіка фондової, експозиційної та виставкової роботи» (Львів, 2016 р.); науково-краєзнавчі конференції: «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: музейна справа і краєзнавство на теренах краю (м. Меджибіж, Хмельницька обл., 2011 р.); «Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині» (м. Острог Рівненської обл., 2011 р.); IV Волинська обласна науково-етнографічна конференція «Народна культура і музеї» (м. Луцьк, 2013 р.); V Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Волинський музей. Історія і сучасність» (Луцьк, 2014 р.); регіональні конференції: «Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму» (Львів, 2015, 2016 рр.).

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях Вченої ради Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського інституту економіки і туризму, кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка».

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано монографію та 44 наукові праці, 16 з яких – статті у фахових виданнях України, дві – у Російській Федерації, дві – у Білорусі.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається із списку скорочень, вступу, шести розділів (16 підрозділів), висновків, списку джерел і літератури (483 позиції) і 11 додатків (А-П). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 437 сторінок, з них – 293 сторінки основного тексту, додатки – 44 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт і предмет, хронологічні межі, сформульовано мету і завдання, наукову новизну і практичне значення дисертації, рівень її апробації та впровадження результатів. Зазначено, що діяльність музейних закладів системи вищої освіти західного регіону України висвітлено через призму розвитку і функціонування музеїв та колекцій вищих шкіл України в цілому та за кордоном. Основні функції музеїв згідно визначення ІСОМ виступили критеріями для аналізу їхньої роботи у окремих розділах.

У **першому розділі «Історіографічна та джерельна база, методологічні основи дослідження»** здійснено аналіз історії вивчення та стану висвітлення наукової проблеми, систематизовано та класифіковано джерела дослідження з означеної теми, введено до наукового обігу дані, отримані методом персоналізованих інтерв'ю. Поєднання цих відомостей створило можливість для повноцінного розкриття обраної теми.

Інструментом для реалізації цього завдання була чітка методологія дослідження, яка на базі використаних підходів, принципів та методів дозволила втілити задекларовану мету.

У підрозділі 1.1 «Історіографія теми» висвітлено стан наукової розробки задекларованої теми. Аналіз літератури показав, що дослідження музею ЗВО як інституції не може бути інакшим, як міждисциплінарним. Адже такі осередки за місцем розміщення відносяться до сфери вищої освіти, що у свою чергу обумовлює специфіку їхньої музейної діяльності. Ці обставини тільки доповнюють міждисциплінарний характер роботи, яка охоплює проблеми музеєзнавства, культурології, історії вищої школи, педагогіки, у т.ч. і музейної.

Масив праць, які відображають історіографію питання, розглянуто за етапами розвитку наукової думки, тобто за хронологічним принципом, відповідно якому їх систематизовано за такими періодами: дорадянська, радянська, пострадянська історіографія. Окремо характеризуються напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців. Перший етап поступу наукового знання на предмет вивчення музейництва закладів вищої освіти на теренах Західної України охоплює публікації дорадянського періоду, коли акцентувалася увага передусім на навчальній функції музеїв вищої школи, які водночас були важливим науково-дослідницьким плацдармом, мали хороше фінансування і переживали золоте століття своєї діяльності. Серед дослідників, які звертали увагу на особливості музеїв вищої школи, – польські науковці педагог А. Карбовяк, історики К. Рейфенкугель, Л. Фінкель, С. Стажинський, В. Зайончковський, російський філософ М. Федоров, українські музеєзнавці Ф. Шміт, М. Біляшівський, І. Свенціцький. Водночас університетські музеї не були об'єктом спеціальних досліджень науковців упродовж згаданого періоду, їхня діяльність розглядалася поверхово, без детального висвітлення особливостей функціонування. Автору не вдалося віднайти дослідження на рівні окремої публікації, яка б стосувалася безпосередньо становлення музейної справи у середовищі ЗВО на теренах Західної України як явища.

Дослідники радянської доби окреслювали значення музеїв ЗВО передусім як навчальних осередків. Також велася мова про роль таких музеїв у ідеологічно-патріотичному вихованні як частини громадських музеїв країни. Адже в цей час змінюються статус і механізми фінансування цих осередків, які із підрозділів, що активно використовувалися в навчальному процесі, орієнтуються на просвітницьку роботу. Такий стан речей був наслідком як державної політики ідеологізації всіх сфер суспільного життя, так і обумовлювався втратою частиною музейних збірок свого навчального потенціалу. Варто зауважити, що початком радянської доби вважається час, коли частиною Радянського Союзу стала Наддніпрянина. Хоча західноукраїнські землі були приєднані у 1939 р., однак там були поширені тенденції музейного життя, закладені у міжвоєнний період в Центральній Україні, а не створені нові. Радянські науковці М. Вертинський, Г. Мезенцева,

Ю. Омельченко, І. Буланий, І. Євтушенко, Є. Бранзбург – далеко не повний перелік дослідників цього етапу функціонування музеїв вищої школи. Однак науковці аналізували діяльність музеїв вищої школи дуже побіжно в ракурсі аналізу навчальних музеїв країни або громадських музейних закладів. Тим більше, не було акценту на висвітлення особливостей розвитку та сучасного стану музеїв ЗВО на теренах Західної України. Аналогічний недолік мають і огляди про музеї, становлячи при цьому певну історіографічну цінність. «Довідник про музеї вузів СРСР» був наслідком серйозної роботи науково-методичної ради по роботі вузівських музеїв при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти СРСР (1975 р.) і містить статистичну інформацію про стан музеїв радянської доби.

Після 1991 р. зміна суспільно-політичного клімату знову активізувала обговорення ролі музеїв цієї категорії, у т.ч. зважаючи на громадський статус останніх. Зокрема, низка робіт була підготовлена у Російській Федерації. Передусім серед досліджень на пострадянському просторі виділяється фундаментальна робота М. Бурлікіної щодо історії університетських музеїв в дореволюційній Росії. Теоретична надбудова, створена дослідницею, важлива для порівняння розвитку університетських музеїв в Австро-Угорській імперії у цей же час. Особливості культурної взаємодії університету та його музеїв розглядалися у дослідженні Г. Назіпової, результати якого можна екстраполювати і на вищі школи та їхні музейні заклади на західноукраїнських теренах. Цінність для окреслення досліджуваної проблеми мала спільна монографія Н. Білоусової та Л. Боголепової як результат їхніх дисертаційних робіт, оскільки механізм організації фондово-дослідницької та просвітницької роботи у музеях історії ЗВО Західного Сибіру та вищих шкіл Західної України має спільні риси. Натомість робота української дослідниці І. Медведевої, яка серед інших проблем аналізує соціально-просвітницький аспект діяльності музеїв технічних вищих шкіл, дозволяє співвіднести висновки з діяльністю подібних осередків у ЗВО інших профілів. Серед наукових видань, де найчастіше публікуються матеріали з діяльності конкретних музеїв ЗВО – «Праці Центру пам'яткознавства» (Україна), «Вопросы музеологии» (Російська Федерація).

За кордоном дискусія на цю тематику переходила в іншу площину двічі – у 1986 р., коли директори музеїв Великобританії А. Ворхарст та Ф. Віллет у статтях до *Museums Journal* звернули увагу на те, що навчання і дослідження перестали бути основною місією музеїв вищої школи, що обумовило в їхньому середовищі кризу ідентичності та кризу ресурсів. Ще однією ключовою точкою став 2001 р., коли створення окремого комітету університетських музеїв та колекцій Міжнародної ради музеїв (UMAC ICOM) значно підвищило науковий інтерес до музеїв вищих шкіл.

Перші публікації, де університетські музеї були виділені як окрема група, відносяться ще до початку ХХ ст., хоча більш активне обговорення теми почалося вже після 1945 р. А. Рузвен, Д. Харден, Л. Колеман,

С. Борхегий акцентували увагу на специфічних рисах музеїв вищої школи, зосереджуючись головним чином на їхній навчальній функції. 60-80-ті рр. ХХ ст. стали більш плідними. Зростає кількість музеїв ЗВО в Європі, США, які стали більше зважати на потребу обслуговувати інтереси широкої аудиторії. Одні з перших питань, які почали обговорюватися у цей час: публічний доступ до виставок, необхідність розробки освітніх програм, розрахованих на широку аудиторію, імідж музеїв, потреба в цілеспрямованій політиці для підтримки колекцій, стандарти для персоналу та ін. Серед періодичних видань, де найчастіше публікувалися/публікуються статті на співзвучну тематику – журнали «Museums Journal», «Museum Studies Journal», «Museologist», «Museum Management and Curatorship», «Curator», «Museum News» та ін. Хоча питання, які обговорювалися зарубіжними дослідниками, не стосувалися західноукраїнського контексту, однак зроблені ними висновки демонструють поступ наукового знання на тему музейництва вищої школи і допомагають на рівні теоретичних узагальнень глибше окреслити особливості діяльності цього типу музеїв з урахуванням регіонального аспекту.

Поворотним моментом у обговоренні теми став 1986 р., коли згадувані дослідники з Великобританії звернули увагу на кризу діяльності музеїв вищої школи. Активне обговорення гострих питань привело до довготривалих наслідків. По-перше, у різних країнах були ініційовані огляди загальнонаціонального характеру музеїв та колекцій вищої освіти. По-друге, розпочалася більш тісна кооперація між музеями і колекціями на різних рівнях, був створений окремий комітет університетських музеїв та колекцій Міжнародної ради музеїв ICOM. Його щорічне видання «University Museums and Collections Journal» наразі є найбільш вузькопрофільним журналом, де публікуються матеріали з проблем музеїв вищої школи.

Із початку 2000-х рр. спостерігається певне піднесення у дисертаційних дослідженнях на тематику музейництва у середовищі вищої школи. Найбільш фундаментальною працею узагальнюючого характеру є дисертація М. Лоуренсо, присвячена природі та сучасному значенню університетських музеїв та колекцій у Європі. Вагомим внеском португальської дослідниці у розвиток наукового знання є виокремлення етапів розвитку музейництва у вищій школі як окремого соціокультурного явища, що розвиває теорію музеєзнавства.

Окрім згаданої роботи, **теоретичну базу дослідження** становлять праці вчених у галузі музеєзнавства – вітчизняних науковців Г. Мезенцевої, Ю. Омельченка, Р. Маньковської, російських дослідників М. Гнедовського, М. Бурлікіної, С. Сотнікової, А. Сундієвої, Т. Юреневої, зарубіжних музеологів Ф. Вайдахера, А. Сімпсона, З. Козак, Д. Єбурі, З. Странського, П. Стенбарі, А. Девальє, Ф. Мерреса та інших.

У науковій спільноті у наш час зростає інтерес до музейництва у середовищі ЗВО як окремого явища. Напрацювання англійської наукової думки важливі передусім на рівні теоретичних узагальнень. Натомість досягнення українсько- та російськомовної думки представляють цінність як

практичні огляди діяльності конкретних музеїв. Такий стан речей обумовлений як зниженням статусу музейних закладів, так і заідеологізованістю сфери у радянський час. Проте синтез наукових ідей та відкритих емпіричних фактів дослідників з різних хронологічно-географічних просторів допоміг здійснити аналіз музеїв та колекцій вищої школи Західної України як ланки загального історико-культурологічного процесу. Це завдання досі не було вирішене науковцями.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база» висвітлено базис історичного дослідження.

Основні групи використаних у дослідженні джерел становлять джерела, які за способом кодування та відтворення інформації є словесними. Вони у свою чергу діляться на писемні та усні. З метою більш детального аналізу першої групи, в ній автором виокремлено такі підгрупи: 1) архівна документація структурних підрозділів ЗВО, які ілюструють процес створення та діяльності музеїв; 2) опубліковані архівні документи та матеріали конкретних музеїв вищої школи: звіти, каталоги колекцій, путівники та ін.; 3) наукові праці (статті, брошури, монографії, матеріали конференцій тощо), присвячені музеям та їх окремим колекціям; 4) опубліковані законодавчі акти та нормативно-правові документи музейної галузі, огляди музеїв вищої школи, організовані МОН.

Першу групу джерел складає архівна документація підрозділів ЗВО, які відображають процес створення та діяльності музеїв. Вказана категорія джерел дуже важлива для висвітлення генези музейної справи вищої школи на теренах Західної України до 1991 р. В ході реалізації дослідження це було обов'язковим завданням, оскільки тільки таким чином можна було представити траєкторію розвитку цього соціокультурного явища, проаналізувати, як події в минулому обумовили сучасну ситуацію. Мова йде про фонди Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Державних архівів Львівської, Чернівецької, Рівненської, Волинської, Тернопільської, Закарпатської, Івано-Франківської областей, архівів конкретних закладів вищої освіти та безпосередньо архівів музеїв ЗВО.

В Державних музеях України матеріалів, що безпосередньо стосуються заданої теми, виявлено не було. Натомість документальні матеріали фондів Державних архівів західноукраїнських областей становлять особливий інтерес, оскільки переслідують триєдину мету. По-перше, вони зберігають відомості про розвиток музейної справи в Західній Україні в цілому упродовж міжвоєнного періоду та радянської доби. По-друге, вони демонструють, яку роль у цьому процесі відігравали конкретні особистості. По-третє, фонди ЗВО дають можливість ознайомитися із умовами функціонування музеїв у їхній структурі. Передусім мова йде про фонди Львівського університету, Львівської політехніки, Ветеринарної школи у Державному архіві Львівської області, Волинського державного університету імені Лесі Українки, Луцького державного технічного університету, Львівсько-Волинського загальнотехнічного факультету Львівського ордена

Леніна політехнічного інституту у Державному архіві Волинської області, Тернопільського державного медичного інституту, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Тернопільського державного приладобудівного інституту, Тернопільської академії народного господарства у Державному архіві Тернопільської області, Українського інституту інженерів водного господарства у Державному архіві Рівненської області, Мукачівської торговельної академії, Ужгородської російської торговельної академії, Ужгородського державного інституту у Державному архіві Закарпатської області, Івано-Франківського державного педагогічного інституту у Державному архіві Івано-Франківської області. Фонди Державного архіву Чернівецької області були знаковими для окреслення історії становлення музейництва в Чернівецькому університеті, висвітлюючи процес створення кафедр та формування бази для організації навчально-дослідного процесу.

Певною мірою документація структурних підрозділів ЗВО, які ілюструють процес створення та діяльності музеїв, представлена у архівах конкретних ЗВО. Передусім мова йде про фонди архівів Львівського національного університету ім. І. Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Тернопільського державного медичного університету ім. І. Горбачевського, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гжицького, Львівського національного аграрного університету, Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки, Ужгородського національного університету, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Опора на архіви саме цих ЗВО пояснюється передусім кількістю музеїв, які функціонували/функціонують в їхній структурі.

Важливим моментом є те, що діяльність музеїв могла бути відображеною у архіві вищої школи лише в контексті взаємозв'язку з іншими підрозділами, а не музею як такого. Адже, згідно Номенклатури справ, які передаються до архіву ЗВО (номенклатура розробляється працівниками, базуючись на переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів), документація музею вищої школи має тимчасовий термін зберігання. До них належить Положення про музей, річний план, звіт про кількість екскурсій. Це ускладнює можливість збереження таких матеріалів і з часом нерідко унеможливує дослідження діяльності музеїв ЗВО як таких. З огляду на обставини, наведені вище, архіви конкретних музеїв ЗВО дозволили отримати цінну і абсолютно не введену до наукового обігу інформацію.

Серед архівів музеїв ЗВО, документи яких були використані в дослідженні, – природничий музей ЧНУ ім. Ю. Федьковича, зоологічний музей та музей історії ЛНУ ім. І. Франка, музей Національного університету «Острозька академія», музей Львівської національної академії мистецтв, музей історії Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, музей Національного університету водного господарства і природокористування, музей освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т. Шевченка, музей історії Львівського національного аграрного університету, народного музею історії та музею хвороб людини ЛНМУ ім. Д. Галицького, музей Лесі Українки та музей історії СНУ ім. Л. Українки, музей Патріарха Йосифа Сліпого Українського католицького університету, історико-медичний музей Буковинського державного медичного університету, музей Львівського інституту банківської справи, музей А. Річинського Кременецького медичного коледжу, музей миру Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. С. Дем'янчука, персональна виставка Ужгородського коледжу культури і мистецтв ім. А. Ерделі. Архіви цих музеїв не розділені за фондами і являють собою масив нечисленних документів, якими персонал керується у своїй діяльності. Як тільки певний документ змінюється більш актуальним і чинним, попередній варіант нерідко знищується, оскільки має тимчасовий характер зберігання.

Група усних джерел представлена створеними методом інтерв'ю та розшифрованими аудіо записами розмов із працівниками музеїв, особами, які відповідальні за певну колекцію, небайдужими ентузіастами, ініціаторами створення, ректорами ЗВО, персоналом державних музеїв. Головна причина опори на джерела подібного роду і відповідно розробка методики їхнього формування – недосконалість існуючих опублікованих і неопублікованих джерел, які тільки частково могли дати відповідь на поставлені запитання.

Більшість дослідницьких візитів відбулася у період з вересня 2013 р. по травень 2015 р. За цей час було відвідано 40 ЗВО. Відомості про 79 збірок були отримані із вуст працівників, 13 закладів були оглянуті у супроводі представників вищої школи, які не відповідальні за збірку. Первинні дані про 10 колекцій було здобуто за допомогою телефонних інтерв'ю.

Незважаючи на початкове прагнення охопити всю територію України, згодом стала зрозумілою амбіційність такого завдання з огляду на масштаби дослідження. Географічні межі були звужені до семи областей Західної України, що дозволило більш комплексно висвітлити питання у регіональному контексті.

У підрозділі 1.3 «Методологічне підґрунтя дослідження» охарактеризовано механізм використання методологічної бази, що дозволило дослідити сучасні тенденції розвитку музейної справи у середовищі закладів вищої освіти на тлі процесів, які відбуваються у аналогічних осередках за кордоном, окреслити загальні та специфічні риси.

Методологічний апарат дослідження базується на синтезі принципів, підходів та методів (загально-філософських, загальнонаукових, спеціально-

історичних і міждисциплінарних методах) пізнання. На початковому етапі дослідження і визначення його методики було окреслено комплекс принципів. При з'ясуванні розвитку та сучасних обставин функціонування музейних закладів у середовищі вищої освіти Західної України застосовувалися такі методологічні принципи історичного пізнання, як принцип об'єктивності, історизму, толерантності, наукового плюралізму та діалектичного розуміння історичного процесу. Згадані принципи сприяли окресленню комплексу наукових підходів, що в свою чергу обумовило вирішення поставлених завдань. Зокрема, у роботі використовувалися історичний, термінологічний, системний, аксіологічний підходи. Матеріалістичний та діалектичний методи як базові загально-філософські склали світоглядну основу дослідження музеїв вищої школи. Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, аналогії, узагальнення, типологізації та класифікації виступили в ролі засобів для реалізації мети дослідження. Особливе місце серед них займає метод критичного аналізу. Паралельно у роботі використано такі найважливіші загальноісторичні наукові методи як історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історико-системний. На етапі збору інформації особлива роль була відведена методам анкетування та інтерв'ювання, де оповідачами виступав персонал музеїв ЗВО, ініціатори створення, ентузіасти музейної справи, дирекція вищих шкіл. Використання методу інтерв'ю для реалізації наукового дослідження виглядало наступним чином.

1. Підготовчий огляд – формування бази даних про музеї та колекції.

2. Листи на електронні адреси університетів та безпосередньо музеїв із проханням вказати наявність таких підрозділів у структурі та отримати контакти персоналу. На цьому етапі підтвердилася думка про необхідність безпосередніх візитів, оскільки було отримано дуже мало зворотної інформації.

3. Уточнення бази даних.

4. Створення анкети для інтерв'ю.

5. Проведення дослідницьких візитів. Формування відповідної частини джерельної бази.

6. Проведення інтерв'ю без дослідницьких візитів.

7. Розшифрування інтерв'ю, створення електронних варіантів анкет.

На етапі обробки джерельної бази залучалися методи квантативної історії, у т.ч. методи дескриптивної статистики (для статистичного опису сукупності музейних закладів, кількості зареєстрованих МОН збірок і тих, які не перебувають на обліку, відвідувачів, публікацій тощо), вибіркового методу (для оцінки параметрів музеїв та колекцій за вибірковими даними); кореляційний і регресійний аналіз (для аналізу взаємозв'язків між осередками музейної справи однієї вищої школи, певного профілю, регіону, стосунків із державними музеями); кластерний і факторний аналіз (для класифікації об'єктів або ознак, у т.ч. додаткових елементів, які допомагали корегувати дослідницьку гіпотезу).

Під час теоретичного узагальнення даних, окрім згадуваних методів аналізу та синтезу, активно застосовувалися методи індукції та порівняння.

У **другому розділі «Музейна справа у середовищі вищої школи: теоретичні аспекти»** проаналізовано теоретичні підвалини функціонування музеїв та колекцій музейного значення закладів вищої освіти.

У *підрозділі 2.1 «Концептуальні підходи до музеїв у закладах вищої освіти»* реконструйовано процес становлення теоретичних поглядів про музей ЗВО. У багатомісячному процесі еволюції домuzeйних установ і збірок у сучасний музей, музеї університетів зіграли вирішальну роль. В університетах встановлювалися тісні зв'язки музеїв із конкретними галузями знання і формувався прообраз профільних музеїв. У середовищі вищої школи беруть початок одні із перших музеїв. Зокрема, на переконання низки дослідників, першим університетським музеєм вважається музей Еліаса Ашмола в Університеті Оксфорда, який почав діяти у 1683 р. В архітектурному, організаційному та функціональному плані це був комплекс, який об'єднував рідкісні і цікаві матеріали, дослідного інституту і навчального закладу. Такий поділ відрізнявся від попередніх традицій, згідно яких навчальний музей був місцем, де знаходилися колекції для зручного використання під час викладання. Е. Ашмол забезпечив регулярний доступ до найцінніших колекцій музею. Основним нововведенням стало поєднання навчання, дослідження та виставкової роботи, зосередження предметів за певною схемою у одному місці під опікою професора-куратора. Таким чином була сформована модель університетського музею, прийнята згодом у цілому світі. До ХХ ст. такі осередки задавали тон у тенденціях розвитку музейної справи в цілому, це були орієнтири для музеїв інших форм підпорядкування. У роботі вперше у науковій думці доведено, що, подібно до європейських, процеси, які відбувалися у середовищі музеїв вищої школи на західноукраїнських землях у контексті історичного розвитку, також згодом транслювалися на простір музеїв інших категорій. Вже з початку ХІХ ст. вони були поліфункціональними і здійснювали пошук, збір, облік, зберігання, вивчення, демонстрацію, популяризацію історичних і природних пам'яток.

Реконструкція процесу становлення теоретичних поглядів про музей ЗВО свідчить, що до 80-х рр. ХХ ст. основним лейтмотивом позиції дослідників була орієнтація музею на обслуговування інтересів громади вищої школи і кооперація із її структурними підрозділами заради ефективної організації процесів навчання та дослідження. Музей ЗВО характеризувався лише в контексті діяльності вищої школи, а взаємозв'язки між такими музеями та музеями інших форм підпорядкування та власності не проводилися. В часи активного обговорення нових культурних парадигм та концептуальних підходів до феномена музею упродовж останніх десятиліть, питання, чи однаковою мірою ці проблеми стосуються музеїв ЗВО, піднімалося дуже епізодично. Однак процес розвитку музейної справи вищої школи, який особливо активізувався у 80-х рр. ХХ ст., у т.ч. через окреслення професійної ідентифікації персоналу, привів до виокремлення у 2001 р. у

структурі ICOM Відділу університетських музеїв та колекцій. Одним із завдань УМАС є уточнити поняття «музей», окресливши особливі характеристики саме музею вищої школи в контексті симбіозу двох культурних просторів – музею та закладу вищої освіти. Акцент на додатковій навчальній функції, інший підхід до реалізації досліджень, обережне використання таких характеристик як «відкритий для публіки» та «постійно діючий» – ті основні елементи, які відрізняють музеї ЗВО від інших.

Окрему увагу в дослідженні звернено на зміну місця музею серед підрозділів вищої школи, який із одного із найважливіших осередків навчально-дослідницького процесу у XIX ст. згодом опинився у кінці переліку пріоритетних підрозділів. Це відбулося як з огляду на поступове зниження масштабів використання колекцій, залучення інших способів демонстрації навчальних матеріалів, так і постійну підпорядкованість інтересам інших структур – кафедр, факультету тощо. У дисертації декларується висловлена вперше в науковому світі думка, що другорядність музею ЗВО була пов'язана також і з його непевним статусом у музейному світі. Зокрема, доводиться, що вона стосувалася проблеми відносин між персоналом музеїв ЗВО та музеїв інших типів та форм підпорядкування. Адже, хоча основним споживачем і поціновувачем продукту музею вищої школи є громада закладу, для нього надважливим завданням є налагодження ефективних взаємовідносин саме із музейним середовищем.

Проте сприйняття працівників музеїв ЗВО колегами з інших музеїв нерідко демонструє уявлення про меншу значущість музеїв вищих шкіл і зазнало радикальних змін тільки упродовж двох останніх десятиліть. Такий стан речей обумовлений кількома причинами. По-перше, традиційно музеї функціонують як юридичні суб'єкти. Аналогічний рівноправний статус в їхній очах має ЗВО, а не музей як його окремий підрозділ. По-друге, велику роль відіграє громадський статус музею, адже це означає передусім інституційну та фінансову нестабільність, залежність від материнської установи. По-третє, в уявленні професійних музейних працівників, які обслуговують інтереси широкої аудиторії, музеї ЗВО із їхньою орієнтацією на університетську громаду, часто сприймаються як осередок, не здатний скласти належної конкуренції.

У дослідженні здійснено характеристику колекцій музейного значення, які становлять значний сегмент академічної спадщини. Наводяться аргументи стосовно того, що нелегко провести межу між музеями та колекціями музейного значення, оскільки нечіткий юридичний статус не сприяє визначенню місця і ролі музею як окремого підрозділу у структурі вищої школи.

У підрозділі 2.2 «Музеї ЗВО у контексті теорії «чотирьох поколінь» проаналізовано, яким чином запропонований в науковій думці поділ генези музейної справи вищої школи на своєрідні «покоління» зазнав трансформації з огляду на обставини функціонування музеїв на теренах Західної України. Останні передусім відображають різні завдання, які ставилися перед

збірками. Музеї «першої генерації» включають навчальні та дослідницькі збірки, які в міру вичерпання потенціалу, зношеності, невідповідності вимогам часу стали повністю або частково експонатами музеїв наступної «другої генерації», перетворившись у об'єкт історичної пам'яті, ілюстрацію історії науки, освіти і техніки. Однак якщо у Європі музеї «другого покоління» почали створюватися вже у міжвоєнний час, то для західноукраїнського контексту ця межа посувається і відноситься до повоєнного періоду. Водночас визначено, що, зважаючи на ідеологізацію суспільно-політичного життя в радянський час, формування музеїв «другого покоління» на західноукраїнських землях, як і України в цілому, залежало від партійних директив, що у свою чергу визначало зміст їхньої діяльності.

У дослідженні проаналізовано причини занепаду музеїв «першого покоління» на тлі розвитку музеїв інших «поколінь» – явища, яке стало масовим упродовж останніх 40 років. Адже зберігання їхніх збірок вимагає значного простору та коштів, а навчально-дослідницький потенціал поступово вичерпується. Натомість активне використання новітніх інформаційних технологій та недобори студентів на природничі факультети обумовлюють розвиток кризових явищ музейництва вищої школи.

Музей ЗВО черговий раз зазнав змін у 80-х рр. ХХ ст., коли на тлі активізації боротьби за абітурієнтів в умовах постійного зменшення фінансування адміністрація університетів почала використовувати всі можливі ресурси, у т.ч. колекції та музеї. Поняття музеїв «третього покоління» з'явилося саме у 80-х рр. ХХ ст., коли першочерговим завданням осередків стала презентація досягнень університету перед громадськістю. Як і у випадку музеїв «другого покоління», ці завдання стали актуальними для музейних закладів вищої школи Західної України пізніше порівняно із європейськими колегами. Такий стан речей був обумовлений радянською системою організації вищої освіти, коли в умовах відсутності конкуренції між ЗВО їхні музеї, як 30 років тому, зосереджувались на навчально-дослідницькій та просвітницько-ідеологічній роботі. Тільки після розпаду СРСР, фінансової кризи, створення приватних ЗВО та появи можливостей додаткового фінансування у державних вищих школах, перед адміністраціями західноукраїнських ЗВО постали виклики, з якими стикнулися їхні європейські колеги десятиліття тому. Внаслідок реакції на ці виклики музеї місцевих вищих шкіл поступово трансформуються, хоча можна стверджувати, що процес розвитку музеїв «третього покоління» не такий активний порівняно із європейськими тенденціями.

У міру того, як саме музеї перебирають на себе роль епіцентру у формуванні бренду вищої школи, поступово виокремлюється «четверте покоління». На музеї ЗВО Західної України ці тренди поширюються дуже епізодично. Водночас важливо, що музеї різних «поколінь» продовжують співіснувати і межа між ними може бути достатньо нечіткою.

Аналізуючи роботу музеїв як інструментів маркетингу ЗВО в контексті трансформації «третього» і «четвертого поколінь», у роботі звернено увагу на

думку дослідниці З. Козак. Вона деталізувала поняття університетського музею як «вітрини» чи «вікна в магазині» у контексті окреслення специфіки створеного ним музейного продукту. Тому важливо визначити, як саме ЗВО розглядає свої музеї та колекції: в якості «вітрини», де продуктом є колекція (наприклад, університетські скарби, історія тощо), а послугами – збереження спадщини, підтримка науки та досліджень, просвітницька робота та інше. Інший варіант – місія «вікна в магазині», коли його діяльність присвячена висвітленню поточної робочої атмосфери і досліджень, пов'язаних зі ЗВО.

У дослідженні представлена авторська схема, яка відображає трансформацію музейної справи у середовищі вищої школи. Схема демонструє як зміну функцій музеїв, так і те, музеї якого профілю головним чином створювалися під час кожного із «поколінь». Проаналізовано також сильні сторони музею ЗВО як у порівнянні із музеями інших типів, так і з іншими структурними підрозділами вищої школи.

У третьому розділі **«Музейна справа у закладах вищої освіти на західноукраїнських землях: порівняльно-історичний аналіз»** охарактеризовано особливості історичного розвитку музеїв закладів вищої освіти Західної України як цілісного процесу на тлі аналогічних явищ у європейському освітньому просторі.

У підрозділі 3.1 *«Становлення та розвиток музеїв вищої школи (XIX – 1939 р.)»* висвітлено витоки музейної справи у вищій школі, причому окреслено як події, які розгорталися на території, обмеженій географічними рамками дослідження, так і процеси і явища, які відбувалися в цей час на інших теренах України і в Європі. Представлення широкого історично-географічного тла було необхідним завданням з огляду на взаємозв'язок процесів, які відбувалися на українських землях та в європейському просторі загалом, у т.ч. зважаючи на перебування перших у складі різних держав. За таких обставин стало можливим представити історію музейництва вищої школи українських теренів як складову цього соціокультурного явища в цілому. Зокрема, простежено, що історія колекцій навчальних закладів веде своє коріння паралельно з історією музейної справи, а точку відліку повноцінних музеїв варто співвіднести із датами заснування університетів у епоху Середньовіччя. Хоча Острозька та Києво-Могилянська академії беруть свій початок ще у XVI-XVII ст., і спектр дисциплін, які викладалися, вимагав відповідного забезпечення, перші відомості про колекцію у цих ЗВО, яка використовувалася для навчальних та дослідницьких потреб, відносяться до середини XVIII ст. і стосуються математично-фізичного кабінету Єзуїтської академії. На початку XIX ст. ця збірка вже знаходиться у пристосованому приміщенні і в документах фігурує як музей.

Після поділів Речі Посполитої частина українських земель опинилася в складі Австрійської, з 1867 р. – Австро-Угорської імперії. В цей час інтелектуальне життя заповнили настрої доби Просвітництва, віра в можливість людського розуму і тому дослідницька діяльність, яка демонструвала такий потенціал, набула особливо вагомого значення. У Пруссії

Вільгельмом фон Гумбольдтом була здійснена освітня реформа, яка помістила дослідження та підготовку кадрів для наукових досліджень в центрі організації навчального процесу. У свою чергу це обумовило зростання ролі університетських музеїв як майданчиків для організації досліджень. Період від цього часу до 1914 р., в окремих країнах – до 30-х рр. ХХ ст., – вважається найкращою сторінкою їхньої діяльності. Тому, хоча освітня політика Габсбургів не мала системного характеру, однак організація простору вищої школи відповідно до німецької моделі вищої освіти, яка базувалася на ідеях фон Гумбольдта, сприяла створенню музеїв. Ці навчально-дослідницькі осередки аж до вибуху Першої світової війни отримували щедre фінансове забезпечення, підкріплене авторитетом вчених, котрі їх очолювали. Передусім мова йде про музеї Львівського університету, Рільничої академії, Технічної академії та Чернівецького університету, оскільки ЗВО були тільки у Львові та Чернівцях. У цей час наукові колекції активно нагромаджуються передусім в тих галузях знань, які потребували накопичення зразків і артефактів щоб порівняти і виробляти нові знання – в зоології, палеонтології, ботаніці, мінералогії та геології, археології, антропології та етнографії, а також в деяких областях медицини.

У міжвоєнний період, на відміну від музеїв ЗВО Радянської України, яких влада орієнтувала на агітаційну роботу, музейні заклади вищих шкіл на західноукраїнських теренах, які відійшли до Польщі, опинилися в кращих умовах функціонування. Проте з часом вони втрачали своє значення плацдармів для навчально-дослідницької діяльності, поступаючись місцем лабораторіям та науково-дослідним станціям. Це відбувалося у т.ч. з огляду на зменшення фінансування, поступове вичерпання навчально-дослідницького потенціалу колекцій.

У підрозділі 3.2 «Трансформаційні процеси в музеях закладів вищої освіти у 1939 – 1991 рр.» окреслено особливості діяльності музеїв ЗВО Західної України на тлі порівняння із ситуацією в інших областях СРСР та за кордоном.

Після 1945 р. всі ЗВО України опинилися у спільних умовах функціонування. Однак ставлення держави, де існувало своє уявлення про музеї та їхню спрямованість на ідеологічно-агітаційну роботу, не сприяло особливому статусу музеїв вищої школи. Упродовж радянського періоду відбувся процес законодавчого закріплення громадського статусу останніх, що теж не сприяло їхньому розвитку. Їхнє створення нерідко приурочувалося до ювілейних дат, пов'язаних з історією ЗВО, перемогою у Другій світовій війні (за формулюванням періоду – Великій Вітчизняній), Жовтневою революцією. У цей час зменшуються темпи утворення навчальних музеїв, фактично відсутня традиція накопичення художніх збірок порівняно із світовим контекстом.

За кордоном в цей час продовжує змінюватися становище музеїв – процес, започаткований ще у міжвоєнний період. Активно формуються музеї історії науки і техніки та музеї історії університетів. Їхня кількість

збільшувалася повільно та виросла в цифрах тільки після 1960-х. Це пов'язується із повільним усвідомленням адміністрацією ЗВО необхідності переосмислення свого минулого, презентації історії науки і техніки, яка творилася у конкретних стінах, та потреби його представлення нерідко з нагоди річниць чи інших пам'ятних дат. Крім того, розвиток наукового знання обумовив зміни в організації навчального та дослідницького процесу, низка музеїв перестала виконувати свою функцію.

У 80-х рр. ХХ ст. зросли вимоги до всіх підрозділів вищої школи на тлі щорічного зменшення фінансування вищої освіти. Музеї отримали більші зобов'язання перед університетською спільнотою і завдання довести свою значимість. Хоча різні країни знаходяться на різних етапах цього процесу, окреслюється тенденція: ЗВО прагнуть інтегрувати колекції в одному музеї або в рамках єдиної структури управління як для того, щоб оптимізувати діяльність та бюджет, так і зробити свої надбання більш видимими та пізнаваними.

У четвертому розділі **«Музеї в закладах вищої освіти Західної України наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.»** проаналізовано модерний стан музеїв вищої школи, законодавчі обставини функціонування, здійснено їхню комплексну характеристику за профілями, висвітлено низку кадрових питань.

У підрозділі 4.1 *«Музейництво вищої школи Західної України на тлі світових тенденцій розвитку музейної справи»* здійснено аналіз нових обставин організації суспільно-культурного життя після розпаду Радянського Союзу. Змінилися умови діяльності як музеїв ЗВО, так і музейної справи в цілому. Зокрема, з'явилися можливості без ідеологічного тиску створювати музейні простори на досі заборонену тематику. В рамках обговорення нових тем, уваги до національних ідей почали активно формуватися меморіальні, етнографічні, художні музеї. Ці елементи є свідченням нової сторінки в історії музейництва вищої школи України. Певною мірою розвиток цього явища стримується недостатнім фінансуванням культури та освіти.

У кінці ХХ ст. стало очевидно, що низка завдань і проблем, які виникають перед музеями ЗВО, спільні для країн та регіонів. Ці фактори зумовили виникнення ініціативних груп, які займалися проведенням оглядів музеїв вищих шкіл й просуванням їхніх інтересів на національному та міжнародному рівнях, передусім мова йде про такі організації як Міжнародний комітет університетських музеїв та колекцій UMAC, Мережу європейської академічної спадщини UNIVERSEUM, Асоціацію музеїв та галерей коледжів і університетів (США).

У підрозділі 4.2 *«Законодавче регулювання діяльності музейних закладів за незалежної України»* висвітлюються трансформації правового поля, які впливають на цю окрему категорію громадських музеїв.

У результаті законодавчих змін, які відбулися упродовж останніх 50 років, музей – один із найстаріших і важливих підрозділів у структурі ЗВО – було переведено на волонтерські рейки діяльності. У процесі розвитку

втрачено наукові та державні ознаки музею закладу вищої освіти, перетворено його в громадський музей без гарантованого фінансування і професійних кадрів, який де-факто став тягарем для ЗВО. Хоча в часи незалежності були прийняті нові нормативні документи, однак зміни були за назвою, а не змістом.

Законодавчою базою функціонування музеїв ЗВО є Закони України «Про музеї та музейну справу», «Про вищу освіту», Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 1147 «Про затвердження Положення про Музейний фонд України», нормативно-правові документи Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України з питань діяльності музеїв, окреме положення про музей, затверджене керівником навчального закладу, і, найголовніше, «Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України». Останній документ фактично нічим не відрізнявся від аналогічного документа, прийнятого у радянський час. Цей документ у 2014 р. втратив чинність і станом на липень 2019 р. можна стверджувати, що музеї ЗВО не мають нормативного підґрунтя для діяльності. Тим більше, що Закон України «Про музеї та музейну справу» від 1995 р. практично не приділяє уваги музеям ЗВО і громадським музеям у цілому. Тільки 9-та стаття вказує, що музеї, створені у складі підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, реєстрації не підлягають. Водночас у Законі України «Про вищу освіту» від 2017 р. немає жодного слова про музей як важливий і необхідний структурний підрозділ вищих шкіл. У свою чергу громадський статус – дуже суперечлива форма функціонування музеїв. Вона ставить їх у абсолютну залежність від політики адміністрації і нерідко обумовлює нелегальний статус. Проте чим більш унікальні і численні музейні колекції, над створенням яких працювало не одне покоління університетських вчених, тим більше очевидно, що вони заслуговують на кращу долю, у т.ч. у сфері збереження та використання.

У підрозділі 4.3 «Комплексна характеристика музейних закладів» здійснено аналіз музеїв ЗВО. За основу було взято класифікацію за профілем, тобто спеціалізацією музею, яка визначається зв'язком музейного зібрання з певною галуззю науки або сферою діяльності. Група музейних закладів, яка поєднує характеристики двох або більше профільних груп, отримала в музеєзнавстві назву комплексних музеїв. Профільна класифікація дозволила представити загальну картину різноманітності музеїв ЗВО. Незважаючи на окремі недоліки згаданої класифікації, оскільки в музеях ЗВО можуть зберігатись експонати різної профільної приналежності, низку з них проблемно віднести до конкретного профілю, переваги були більш відчутними. Для характеристики музеїв ЗВО на західноукраїнських теренах виокремлено такі профільні групи: художні, історичні, мистецтвознавчі, педагогічні, природничі, літературні, сільськогосподарські, науково-технічні, галузеві та комплексні музеї.

Аналіз емпіричних даних, отриманих автором, дозволяє зробити висновок, що станом на січень 2018 р. у західному регіоні України

налічувалося 166 музеїв та колекцій, причому до цього переліку окремими пунктами зараховано тільки ті зібрання, які відповідають принаймні одному із нижче наведених положень: знаходяться в окремому приміщенні або його частині з метою матеріалізації історії і привернення адміністрацією уваги до окремих сторінок історії ЗВО; використовуються як наочний матеріал у навчальному процесі та/або дослідницькій діяльності; є частиною національного надбання країни. Серед них: 12 – музеї художнього профілю, 37 – музеї педагогічного профілю, 30 – історичні музеї, 5 – літературні музеї, по одному музею мистецтвознавчого та науково-техічного профілю, 45 – природничі музеї, 8 – сільськогосподарські музеї, 12 – галузеві музеї, 6 – комплексні музеї.

Серед усіх закладів, які потрапили в поле дослідження автора, тільки для одного з них – Народного музею історії ЛДУВС – було споруджено добудову на подвір'ї вищої школи. Абсолютна більшість споруд була пристосована, а їхня локація дуже різноманітна. Необхідність проведення ремонту у музеях «другого покоління» символічно залежить від того, як багато часу минуло від святкування чергової річниці. У набагато гіршому становищі навчальні музеї.

Бюджет музеїв ЗВО України знаходиться в повній залежності від доброї волі адміністрації установи та стану її фінансових справ. У кращій ситуації перебувають ті музеї, колекції яких є науковими об'єктами, що становлять національне надбання. Громадський статус музеїв вищих шкіл стоїть на заваді їхньому повноцінному розвитку, оскільки недостатній, а часто і відсутній бюджет унеможливорює стратегічне планування їхньої діяльності.

У підрозділі 4.4 «Питання кадрів у музеях ЗВО» окреслено своєрідність громади працівників музеїв вищої школи як за назвами посад, підпорядкуванням різним структурам у середовищі ЗВО, кількістю працівників, організацією робочого часу, так і за тарифними розрядами, які нижчі, ніж у колег із державних музеїв. Подібні фактори часто і спричиняють у персоналу комплекс неповноцінності. Хоча спектр завдань, які висувуються перед працівниками і особливо керівниками, у XXI ст. дуже великий і вимагає поєднання вміння проводити дослідження, здійснювати менеджерську роботу, знати музейну справу.

Важливий момент, який впливає на діяльність, – те, що персонал у своїй переважній більшості не має чіткої професійної ідентифікації. Близько 85 % персоналу не асоціює себе із середовищем професійних музейних співробітників через громадський чи нелегальний статус музею, позиціонуванням закладу як другорядного підрозділу адміністрацією ЗВО тощо. Водночас досить часто працівники музеїв не співвідносять себе повноцінно і з науково-педагогічною громадою конкретної навчальної установи – відчуття розриву із цією професійною групою зростає пропорційно із активністю такого працівника як музейного діяча.

У п'ятому розділі «Основні напрями діяльності музеїв вищих шкіл» проаналізовано такі напрями функціонування, як фондова робота, виставкова

та просвітницька діяльність. Також у розділі звернено увагу на роль музеїв вищої школи у розвитку історико-культурного туризму.

У підрозділі 5.1 «Фондова робота» висвітлено особливості комплектування, збереження, обліку фондів. Для характеристики колекцій ЗВО на рівні фондоутворення залучалися елементи класифікації М. Лоуренсо, яка виділяла науково-дослідні, навчальні, історично-навчальні та історично-дослідні колекції, а також збірки університетської історії. У випадку музеїв «першого покоління» основою колекцій ставали збірки викладачів, що на сучасному етапі розвитку музейної справи у середовищі ЗВО зустрічається нечасто. Шлях музейної пам'ятки від збору під час експедиції до перетворення її на музейний предмет залежав від її типології. Якщо у випадку геологічних, археологічних, етнографічних предметів він був коротким, то консервування зоологічних зразків вимагало відповідних знань. Варто враховувати, що у ХІХ ст. традиції благодійництва були набагато глибшими, а участь у процесі поповнення фондів музеїв вважалася почесною місією.

На відміну від музеїв «першої генерації», які оформлюють статус після тривалого періоду накопичення фондів, підбір рухомих пам'яток для музейних закладів «другого покоління» відбувається після прийняття рішення про створення музею, часто приуроченого до певної події, тобто не колекція переростає в музей, а музей, який поки існує тільки як ідея, вимагає наявності колекції. У такому випадку основні шляхи поповнення фондів пов'язані із передачею меморіальних речей ветеранами навчального закладу, науково-педагогічними працівниками тощо. Фондова робота у таких музеях реалізується в переважній більшості як збиральницька при відсутності концепцій наукового комплектування. Передача цінних речей майже не практикується, у т.ч. часто через відсутність легального статусу.

За якістю обліку експонатів музеї вищих шкіл Західної України можна поділити на три більш-менш рівноцінні умовні групи. До першої із них належать музеї, де персонал веде документацію, прагнучи дотримуватися канонів музейної роботи; до другої – заклади, облік експонатів у яких або не здійснюється, або здійснюється із значними порушеннями; до третьої – музеї, де експонати облікують періодично. Такий стан речей напряму пов'язаний із громадським статусом музеїв вищої школи і становить загрозу збереженню наявних в них предметів культурної спадщини.

У підрозділі 5.2 «Експозиційна та виставкова діяльність в контексті зарубіжного досвіду» констатується факт, що в музеях вищих шкіл для реалізації експозиційної роботи рідко залучаються спеціалісти, що зазвичай обумовлюється бажанням ініціаторів зекономити, оскільки такі проекти фінансуються традиційно за рахунок спеціальних коштів закладу. Іншою причиною залучення тільки власних сил є те, що, на думку частини кураторів таких музеїв, державні музеї – установи, які не можуть надати реальну допомогу, оскільки не володіють профільними знаннями.

Здійснено аналіз також і виставкової роботи як одного із важливих напрямків музейної справи. Декларується, що виставкова робота у музеях

ЗВО експериментальна, зважаючи на відсутність відповідних спеціалістів. У це поняття персоналом нерідко вкладається особливий зміст, який далеко не тотожний загальноприйнятим уявленням. Інтерв'ю автора засвідчують, що під окремо проведеною виставкою малися на увазі дуже різні за масштабами та змістом проекти – від скурпульозного заходу із тривалою підготовкою і до презентації кількох документів у одній шафі. Реалізація музеями ЗВО Західної України цієї функції відбувається неповною мірою. Серед художніх вищих шкіл виділяється музей Львівської національної академії мистецтв, який кілька років тому радикально змінив концепцію свого існування, ставши *de facto* виставковим центром. Цей музей, як і підземна художня галерея музею Національного університету «Острозька академія», – паростки світової тенденції, яка охоплює вищу школу та полягає у формуванні засобами мистецтва культурного простору як важливої умови для підготовки творчих та неординарних спеціалістів. Це завдання зараз реалізовує низка американських, австралійських, європейських університетів. Для українських ЗВО створення презентабельного обличчя у віртуальному просторі активізувало би цей процес, хоча станом на тепер впровадження інформаційних технологій у діяльність є прогалиною для музейних закладів.

У підрозділі 5.3 «*Просвітницька діяльність*» на прикладі різних проектів, які реалізують музейні заклади вищих шкіл, підтверджується положення про те, що у XXI ст. основна місія музеїв вищої школи значною мірою зосереджується у площині просвітницької роботи. Тим більше, що потенціал для організації практично невичерпний. Музеї різного профілю мають свою специфіку у розробці подібного напрямку діяльності; у роботі в окремих підпунктах виділено, як це завдання втілюється у музеях різних профілів. У природничих музеях широкий загаль відвідувачів може ознайомитися з усім різноманіттям довкілля, що сприяє формуванню екологічної самосвідомості. Завдяки меморіальним музеям саме університетська громада виконує найбільшу порівняно із представниками позаакадемічного середовища краєзнавчу роботу, пов'язану із вивченням та збереженням культурно-освітньої спадщини краю. Галузеві музеї ЗВО мають всі можливості для виконання соціально-педагогічних завдань, поставлених державою перед соціальними інституціями: виховання патріотичної особистості та шанобливого ставлення до національних святинь, збереження і збагачення культурно-історичних традицій тощо. Виховний аспект прослідковується і у формуванні любові до *alma mater* та до здобутої професії, співпраці із випускниками, накопиченні та презентації меморіальних речей та ін.

У підрозділі 5.4 «*Роль музеїв ЗВО у розвитку історико-культурного туризму*» окреслено, що окремі із музеїв є справжніми презентаційними осередками для ознайомлення із історією та досягненнями університету, відіграють вагомий роль у його промоції, поступово стаючи своєрідним брендом закладу. Водночас частка тих музеїв, для яких подібна робота епізодична, набагато більша. Орієнтовно чверть ЗВО мають непоганий

туристичний потенціал, оскільки їхні корпуси є візуально привабливими пам'ятками архітектури, а наявні збірки тільки підвищують атрактивність. Цей ресурс за умови раціонального використання теж може працювати на підвищення іміджу вищих шкіл, проте використовується нечасто. Приклади ЗВО за кордоном, показують, що історико-культурний туризм – та сфера, яка може допомогти музеям знайти своє місце у структурі вищої школи. Категорія студентів-екскурсоводів, які знайомлять громадськість із спадщиною закладу – особлива спільнота, здатна стати привабливим елементом профорієнтаційної роботи та інших видів діяльності.

У шостому розділі **«Ресурси музеїв та колекцій ЗВО для забезпечення навчального процесу і досліджень»** проаналізовано, яким чином у сучасних умовах ці підрозділи реалізують функції навчання та дослідження, притаманні з початків їхнього існування.

У підрозділі 6.1 *«Навчальна діяльність музеїв вищої школи»* простежено особливості втілення навчальної функції музейними закладами ЗВО в життя. Аналіз історії розвитку музейної справи показує, що навчання та дослідження завжди були синхронними та взаємозалежними сторонами їхньої діяльності. Перевага епізодично була на тому чи іншому боці і залежала від уявлення про роль університету і основні принципи реалізації його місії у конкретному хронологічно-географічному просторі. Не відкидаючи важливості дослідницької роботи у структурі функціонування вищої школи, зазвичай її ефективність оцінювали за кінцевим продуктом – випускником із високим рівнем кваліфікації, якого потрібно було передусім *навчити*. Оскільки кількість людей, які відвідували музеї вищих шкіл із навчальною метою, завжди була більшою порівняно із дослідницькою, пріоритетна навчальна місія останніх не піддавалася сумніву.

Проте останні десятиліття внесли корективи у цей процес, у т.ч. через причини, які обумовили зниження використання збірок у дослідницькому процесі, а також з огляду на появу інших артефактів, які більш якісно виконували свою презентаційно-педагогічну місію. У дисертації показано, що, незважаючи на існуючі уявлення, тільки третина збірок ЗВО на теренах Західної України визначають забезпечення навчального процесу своїм головним завданням. Ця теза головним чином стосується музеїв природничого профілю, які продовжують, як і 150 років тому, бути наочною ілюстрацією теоретичних знань. Навчальна цінність експонатів, які знаходяться в таких музеях, підсилюється їхньою рідкістю у світі природи, тому низка збірок мають статус об'єктів національного значення.

У підрозділі 6.2 *«Місце музеїв у справі дослідження історико-культурної і природної спадщини Західної України»* охарактеризовано як особливості проведення досліджень на базі музеїв та колекцій ЗВО у цілому, так і практичне втілення цього процесу у вищих школах західноукраїнських областей. Зокрема, підтверджено висловлену в європейській історіографії проблеми думку, що дослідження як функція музеїв зазнали трансформації упродовж останніх 30 років. Більш-менш повноцінно вона реалізовується у

музеях з багатолітньою історією – Львівського національного університету ім. І. Франка, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Ужгородського національного університету та деяких інших – хоча масштаби цього процесу великою мірою перебільшені. Серед основних причин такого явища – зберігання та підтримка у належному стані збірок вимагає простору і коштів; розвиток інформаційних технологій дозволяє використовувати віртуальні зразки. Лідерство у реалізації дослідницької функції тримають зоологічні музеї, оскільки курувати подібним осередком *de facto* означає досліджувати його колекції.

Однак реалізація дослідницького потенціалу залежить не тільки від його змісту, але й від причин, які обумовили формування колекції, постаті куратора, пріоритетності місії для адміністрації закладу. Зараз ЗВО дуже скрупульозно оцінюють свої підрозділи з точки зору їхньої ефективності, зважаючи на обмежене фінансування. Тому колекції, які традиційно вважалися дослідницькими, потрапляють у зону ризику, якщо не можуть продемонструвати свої значимість і потенціал.

Наукові дослідження в рамках профільних для музею наук є ще порівняно типовим явищем. Вищенаведені міркування в українському контексті стосуються саме цього напрямку. Щодо власне музеєзнавчих досліджень, то такі напрямки, як розробка наукової концепції музею, дослідження в галузі комплектування, охорони і зберігання фондів, наукове проектування експозицій і виставок, дослідження в галузі музейної комунікації, вивчення історії музейної справи практично не розвиваються.

ВИСНОВКИ

У дисертації надане теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми взаємодії музейних закладів системи вищої освіти з останньою, що виявляється передусім у залежності структури та функцій цих осередків від еволюції вищої освіти як такої та від соціально-культурних процесів у суспільстві загалом. Водночас кооперація характеризується і зворотним впливом музеїв на діяльність закладів вищої освіти в даних процесах. Аналіз проблеми здійснено на прикладі системи вищої освіти Західної України, що має суттєві особливості історичного розвитку. Вирішення вказаної задачі, окрім теоретичного її осягнення, має за практичну мету сприяти розвитку музейних закладів в системі вищої освіти Західної України та посиленню їх ролі в функціонуванні ЗВО. У **висновках** наводяться основні результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист і зводяться до наступних положень:

1. Історіографічний аналіз праць із досліджуваної проблематики, продемонстрував, що дослідження музеїв закладів вищої освіти на теренах Західної України є актуальним і досі не було об'єктом наукових зацікавлень дослідників. Більше того – музейна справа вищої школи України в цілому залишається майже суцільною *terra incognita* для науковців, і окремі точкові напрацювання не змінюють радикально стан речей. Важливим моментом є

міждисциплінарний характер роботи, яка охоплює дослідження із музеєзнавства, культурології, історії вищої школи, педагогіки, у т.ч. і музейної. Роботи вітчизняних дослідників переважно висвітлювали цю проблему на тлі загального розвитку музейної справи, історії вищих шкіл, регіональних аспектів генези культурного життя. Натомість напрацювання зарубіжної наукової думки масштабні на рівні теоретичних узагальнень про музей вищої школи як окремий сегмент музейного світу. Синтез наукових доробків різних географічних просторів має важливе значення для переосмислення існуючої теоретичної конструкції з урахуванням регіональних особливостей розвитку музейної справи вищої школи.

2. Здійснено систематизацію та характеристику опрацьованої джерельної бази дослідження, яка охоплює архівну документацію структурних підрозділів ЗВО, що ілюструють процес створення та діяльності музеїв; опубліковані архівні документи та матеріали конкретних музеїв вищої школи: звіти, каталоги колекцій, путівники та ін.; наукові праці (статті, брошури, монографії, матеріали конференцій тощо), присвячені музеям та їх окремим колекціям; опубліковані законодавчі акти та нормативно-правові документи музейної галузі, огляди музеїв вищої школи, організовані МОН. Особливе значення має матеріал з архівів конкретних музеїв ЗВО, адже документи, які там знаходяться, мають тимчасовий характер зберігання, що значно знижує шанси дослідників на користування ними. Комплекс архівних та опублікованих джерел дозволив всебічно розглянути музеї ЗВО Західної України у контексті історичного розвитку, окреслити особливості розвитку музейної справи вищої школи на різних етапах, порівняти тенденції із ситуацією на інших українських землях та за кордоном.

3. Значний масив джерельної бази становлять створені методом інтерв'ю та розшифровані аудіо записи розмов із працівниками музеїв, особами, які відповідальні за певну колекцію, небайдужими ентузіастами, ініціаторами створення, ректорами ЗВО, персоналом державних музеїв. Головна причина опори на джерела подібного роду і відповідно розробка методики їхнього формування – недосконалість існуючих опублікованих і неопублікованих джерел, які тільки частково могли дати відповідь на поставлені запитання. Більшість дослідницьких візитів відбулася у період із вересня 2013 р. по травень 2015 р. За цей час було відвідано 40 ЗВО. Отримані таким чином відомості співвіднесені із систематизованими архівними та опублікованими документами, що в комплексі з напрацюваннями наукової думки сприяло детальному висвітленню досліджуваної проблеми.

4. У результаті аналізу теоретичних аспектів розвитку музейної справи показано, що музей ЗВО – це підрозділ вищої школи і водночас специфічний елемент музейного простору. Механізми, за допомогою яких він формує свої колекції, можуть відрізнятися між собою і це обумовлює профіль його збірок. Серед них: артефакти, які використовувалися або продовжують використовуватися у навчальному та дослідницькому процесах; художні

твори, які сприяли/сприяють створенню надихаючого середовища для розвитку студентів; речі, які відображають історію та традиції закладу і використовуються під час церемоній; предмети, які найрізноманітнішим чином популяризують ЗВО серед широкого кола громадськості. Як соціокультурне явище, покликане транслювати духовний і культурний досвід спільноти вищої школи, такий музей у своєму розвитку пройшов кілька етапів («покоління»), кожен із яких характеризується своїми особливостями. Якщо навчання і дослідження були основними завданнями музеїв «першого покоління», то в міру зменшення або вичерпання свого первісного потенціалу вони стали ілюстрацією до історії науки та розвитку вищої школи – «другим поколінням». На рубежі ХХ-ХХІ ст. із плином кризи у середовищі вищої освіти та активізації боротьби за абітурієнтів музеї стали частиною університетської стратегії по профорієнтаційній роботі та ланцюгом зв'язку із громадськістю, трансформувались у «третє покоління», а в міру перебирання на себе головних функцій у творенні університетського бренду окремі з них формують нове «четверте» покоління. Водночас можна стверджувати, що музеї та колекції різних «поколінь» до цього часу співіснують між собою і у ХХІ ст. мають великі можливості для виокремлення свого особливого місця.

5. Розвиток колекцій і музеїв відбувався паралельно із розвитком вищих шкіл, вдосконаленням процесів навчання та організації досліджень. Першим музеєм на теренах Західної України, існування якого документально підтверджено, є фізичний музей Львівського університету, колекції якого формувалися ще століттям раніше. В імперії Габсбургів, до якої до 1918 р. належали західноукраїнські землі, музеї вищої школи в рамках освітньої реформи стали навчально-дослідницькими плацдармами і отримували щедre фінансування. Як і у випадку європейських університетів, ця доба була «золотим століттям» для збірок вищої школи Західної України. Після Першої світової війни західноукраїнські терени, де на той час діяли вищі школи, відійшли до Польщі, Румунії та Чехословаччини. Масштаби фінансування, порівняно із австрійським періодом, зменшилися. Місія забезпечення навчально-дослідницького процесу більше покладалося на лабораторії. Поступове вичерпання наукового потенціалу збірками теж впливало на зниження статусу музеїв. Упродовж радянського періоду історії музеї пройшли складний шлях трансформації із обов'язкових структурних підрозділів вищої школи із відповідним матеріальним та кадровим забезпеченням до збірок із статусом «на громадських засадах», що значно знизило їхнє реноме. Навчальну місію більш-менш продовжили виконувати музеї природничого профілю, однак їхня кількість в цей час становить заледве третину всіх існуючих на той час музеїв. Натомість решта в рамках дії нормативних документів, прийнятих у вищих ешелонах влади, перетворюються на майданчики ідеологічної пропаганди. Вказана тенденція пішла на спад тільки в часи «перебудови».

За кордоном музейна справа вищої школи мала свої особливості розвитку. Вже у міжвоєнний період низка вищих шкіл почала розробляти концепції історичної спадщини, започаткувавши таким чином музеї історії науки і техніки, історії вищих шкіл, меморіальні музеї. Цей процес набрав масовості тільки після Другої світової війни і часто приурочувався до ювілейних дат. Вже у 80-х рр. ХХ ст. на тлі щорічного зменшення фінансування освіти і кризи вищої школи зросли вимоги до всіх підрозділів ЗВО і музеїв у т.ч. До 1991 р. такі тенденції на музейні заклади ЗВО на західноукраїнських землях не поширювалися.

6. За незалежної України музеї вищої школи отримали значно більшу свободу в організації всіх форм музейної роботи, однак їхній громадський статус не сприяв зростанню статусу серед інших структурних підрозділів ЗВО. Проте з огляду на зміну суспільно-політичної ситуації та розвиток інформаційних технологій музеї отримали більші можливості комунікації із подібними осередками за кордоном. Криза вищої школи, яка в Європі почалася у 80-х рр., у 90-х рр. вже стосувалася і ЗВО на західноукраїнських землях. Для персоналу музеїв вищих шкіл стала очевидною думка про необхідність кооперації на рівні країн та регіонів для вирішення спільних проблем. Це привело до створення організацій світового та регіонального масштабу і проведення національних оглядів. З 2011 р. національний осередок відділу університетських музеїв та колекцій (UMAC) функціонує в Україні, хоча активною його діяльність не можна назвати. Надважливим завданням, яке має ініціювати Міністерство освіти, є проведення національного огляду всіх об'єктів академічної спадщини з метою їх збереження для наступних поколінь.

Виявлено, що за станом на січень 2018 р. у західному регіоні України налічувалося 166 музеїв та колекцій, проте ця цифра динамічна. Лідерство належить музеям природничого та історичного профілю, у т.ч. історії освіти. Найбільша кількість скарбів зосереджена у Львівській та Тернопільській областях. В абсолютній більшості музеї знаходяться в пристосованих приміщеннях, більшість із них не перебувають на обліку у системі МОН. Громада працівників музеїв вищої школи – дуже своєрідна за назвами посад, підпорядкуванням різним структурам у середовищі ЗВО, кількістю працівників у підрозділі, організацією робочого часу, тарифними розрядами, які нижчі, ніж у колег із державних музеїв. Близько 85 % персоналу не асоціює себе із середовищем професійних музейних співробітників.

7. Фондова робота музеїв вищих шкіл має особливості порівняно з державними музеями, зважаючи на громадський статус та мету їхнього накопичення. Фонди музеїв «першої генерації» – часто результат закупівель, організованих керівництвом, та науково-дослідницької діяльності викладачів. У ХХ ст. цей список доповнили студентські практики, інші форми зустрічаються набагато рідше. Натомість музеї «другого покоління» накопичували фонди більш швидкими темпами шляхом подарунків від зацікавлених осіб, гостей, випускників. Має місце складна ситуація із обліком

експонатів, оскільки у третині музеїв він або не здійснюється, або здійснюється із значними порушенням. Завідувачі такої ж частки музеїв ведуть документацію за канонами музейної роботи. Решта – облікують експонати періодично, залежно від вимог адміністрації, зміни завідувача, пристосовуючи відомі правила до власного бачення вирішення завдання.

Експозиційна діяльність не стоїть в центрі діяльності музею вищої школи у т.ч. через переважну відсутність професійної освіти у працівників і громадський статус таких музеїв. Ці ж фактори впливають на те, що виставкова робота як одних із важливих напрямків музейної справи реалізовується музеями ЗВО Західної України неповною мірою. Серед художніх вищих шкіл виділяється музей ЛНАМ, який кілька років тому радикально змінив концепцію свого існування, ставши *de facto* виставковим центром. Цей музей, як і підземна художня галерея Музею НаУ «ОА», – паростки світової тенденції, яка охоплює вищу школу та полягає у формуванні засобами мистецтва культурного простору як важливої умови для підготовки творчих та неординарних спеціалістів.

Залучення інформаційних технологій для оптимізації діяльності та зацікавлення відвідувачів – прогалина у діяльності більшості музеїв ЗВО. Менше третини із них мають окремі сторінки на сайті закладу, одиниці – окреме обличчя в мережі; не спостерігається активності в соціальних мережах. Буквально кілька музеїв працюють над створенням свого віртуального обличчя.

Можна однозначно стверджувати, що у ХХІ ст. основна місія музеїв вищої школи пов'язується із просвітницькою роботою, тим більше, що потенціал для її організації практично невичерпний. Музеї різного профілю мають свою специфіку у розробці подібного напрямку діяльності. Виховання у студентів шани до *alma mater* та обраної професії, захоплення людьми, які пов'язані з її історією, формування патріотизму, екологічної свідомості – далеко не повний спектр завдань.

Окремі із музеїв є справжніми вікнами для ознайомлення із історією та досягненнями університету, відіграють вагомую роль у його промоції, поступово стаючи своєрідним брендом закладу. Водночас частка тих музеїв, для яких подібна робота епізодична, – набагато більша. Орієнтовно чверть ЗВО є ресурсами для розвитку історико-культурного туризму в регіоні, оскільки їхні корпуси – візуально привабливі пам'ятки архітектури, а музеї володіють цінними колекціями. Цей ресурс за умови раціонального використання теж може працювати на підвищення іміджу вищих шкіл, проте використовується буквально кількома із них. Категорія студентів-екскурсоводів, які знайомлять громадськість із спадщиною закладу – особлива спільнота, здатна стати родзинкою профорієнтаційної роботи та інших видів діяльності.

8. У ХХІ ст. тільки третина збірок ЗВО на теренах Західної України визначають забезпечення навчального процесу своїм головним завданням. Ця сентенція головним чином стосується музеїв природничого профілю.

Навчальна цінність експонатів, які знаходяться в таких музеях, підсилюється їхньою рідкістю у світі природи, тому низка збірок мають статус об'єктів національного значення. Дослідження як функція музеїв вищої школи також зазнала трансформації упродовж останніх 30 років. Більш-менш повноцінно вона реалізовується у музеях з багатолітньою історією – Франкового університету, ЧНУ ім. Ю. Федьковича, УжНУ та деяких інших – хоча уявлення про масштаби цього процесу великою мірою перебільшені. Однак реалізація дослідницького потенціалу залежить не тільки від його змісту, але й від причин, які обумовили формування колекції, постаті куратора, пріоритетності місії для адміністрації закладу. Зараз вищі школи дуже скрупульозно оцінюють свої підрозділи з точки зору їхньої ефективності. Тому колекції, які традиційно вважалися дослідницькими, потрапляють у зону ризику, якщо не можуть це продемонструвати.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Муравська С.В. Музейні заклади у системі вищої освіти Західної України на тлі світових тенденцій / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Львів: Манускрипт, 2018. 244 с. 17,26 авт. аркушів.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Муравська С.В. Особливості фінансування музеїв вищих навчальних закладів: історично-компаративний аналіз українського та європейського контексту. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. / Титова О.М. (гол.ред.), Акуленко В.І., Гріффен Л.О. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 21. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. С. 155–166.*

3. Муравська С.В. Промоційні об'єднання музеїв вищих навчальних закладів та особливості їхнього створення. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. / Титова О. (гол. ред.), Акуленко В., Гріффен Л. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 23. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2013. С.178–187.*

4. Муравська С.В. Технічні музеї вищих навчальних закладів в Україні та за кордоном: історія створення і проблеми профільної приналежності. *Питання історії науки і техніки. № 3. 2015. С. 3–11.*

5. Муравська С.В. Музеї та колекції вищих навчальних закладів на українських землях (кін. XVII – поч. XX ст.). *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. / Титова О.М. (гол. ред.), Акуленко В., Гріффен Л. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 25. Київ, 2014. С. 120–129.*

6. Муравська С.В. Від досліджень та навчання до піару: зміна місії університетського музею в XXI ст. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб.*

наук. пр. / Титова О. (гол. ред.), Акуленко В., Бесов Л. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 29. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. С. 201–209.

7. Муравська С.В. Деякі аспекти функціонування музеїв закладів вищої освіти. *Питання історії науки і техніки*. 2016. № 3. С. 65–70.

8. Муравська С.В. Університет і його музеї: місце у культурному і туристичному просторі міста. *Місто: історія, культура, суспільство: Е-журнал урбаністичних студій* / Інститут історії України НАН України, Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка; редкол.: М. Борисенко (гол. ред.), Т. Водотика (шеф-редактор). Київ, 2017. С.110–122.

9. Муравська С.В. Виставкова робота у музеях закладів вищої освіти: реалії та можливості. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр.* / Титова О. (гол. ред.), Акуленко В., Гріффен Л. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 31. Київ, 2017. С. 36–44.

10. Муравська С.В. Персонал музеїв закладів вищої освіти його професійна ідентифікація. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр.* / Титова О. (гол. ред.), Акуленко В., Гріффен Л. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 32. Київ, 2017. С. 89–97.

11. Муравська С.В. Технічні музеї у вищих школах Львова за Габсбургів. *Питання історії науки і техніки*. № 3. Київ, 2017. С. 57–61.

12. Муравська С.В. Музеї вищих навчальних закладів Західної України як ілюстратори історії науки. *Історія науки і біографістика: електронне наукове фахове видання*. 2017. № 4. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-4/08.pdf> (19.03.2018)

13. Муравська С.В. Музейні заклади системи вищої освіти у незалежній Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27: На пошану Володимира Трофимовича. С. 157–161.

14. Муравська С.В. Сучасне обличчя навчальних музеїв вищої школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. І. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 2. Ч. 3. С. 157–161.

15. Муравська С.В. Роль музеїв у справі дослідження історико-культурної та природної спадщини Західної України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / А. Філінюк (відп. ред.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 10. С. 382–391.

16. Муравська С.В. Музейні заклади системи вищої освіти Західної України: статистика і логістика. *Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр.* / Гол. ред. В. Вашкевич. Київ: «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 130 (3). С. 113–115.

17. Муравська С.В. Дослідження у музеях закладів системи вищої освіти: українські реалії та європейський контекст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія «Історичні науки». Луцьк, 2018. С. 160–164.

Статті у виданнях іноземних держав:

18. Муравская С.В. Музеи высших учебных заведений: некоторые особенности существования. *Вопросы музеологии*; гл. ред. А. Майоров. 2012. № 2 (6). С. 114–121. (Російська Федерація)

19. Муравская С.В. Особенности вузовских музеев и коллекций как специфических собраний в образовательно-культурном пространстве (на примере Украины). *Вопросы музеологии*; гл. ред. А. Майоров. 2014. № 2 (10). С. 97–104. (Російська Федерація)

20. Муравская С.В. Деятельность музеев высших учебных заведений Украины в советский период. *Журн. Белорусского государственного университета. История*. № 2. Минск, 2018. С. 131–138.

21. Муравская С.В. Особенности реализации обучающей функции музеев (на примерах высших учебных заведений Западной Украины). *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серыя 1. № 2. Гродно, 2018. С.110–115.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження:

22. Муравська С.В. Музей історії Острозької академії. *Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України: матеріали 2-го круглого столу* (Київ, 23 – 24 листопада 2007 р.). Київ: Видавництво НПУ «КПІ», 2007. С. 48.

23. Муравська С.В. Специфіка використання туристичного потенціалу малих історичних міст України (на прикладі м. Острог Рівненської області). *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині»: матеріали III наукової конференції* (м. Острог Рівненської обл., 2 червня 2011р.). Острог, 2011. С. 327–337. (у співавторстві з М. Бендюком)

24. Муравська С.В. Правова неврегульованість функціонування музеїв при вищих навчальних закладах. *Актуальні питання регіонального музейництва: Теорія і практика: матеріали науково-практичної конференції* (м. Бережани Тернопільської області, 20 вересня 2010 р.). Бережани, 2010. С. 33–37.

25. Муравська С.В. Фонди музеїв при вищих навчальних закладах: проблема збереження. *Могилянські читання 2010 року: зб. наук.пр.: [проблеми збереження та вивчення музейних пам'яток. Сучасний стан, новітні технології, перспективи]* (2 – 3 грудня 2010 р.). / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Ред. рада: В. Колпакова (відп. ред.) та ін. Київ, 2011. С. 223–226.

26. Муравська С.В. Окремі аспекти арт-менеджменту (на прикладі галерей вищих навчальних закладів). *Музеї та галереї в міській культурі: історія та сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції* (м. Одеса, 19 – 21 квітня 2011 р.). Одеса, 2011. С. 45–47.

27. Муравська С.В. Екскурсійна практика в музеях при вищих навчальних закладах (на прикладі музею Національного університету «Острозька академія»). *Музей. Історія. Одеса: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 27 – 29 квітня 2011 р.). Одеса, 2011. С. 176–177.

28. Муравська С.В. Окремі елементи організації екскурсійної діяльності в музеях при вищих навчальних закладах (на вибраному прикладі). *Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: музейна справа і краєзнавство на теренах краю: матеріали V науково-краєзнавчої конференції* (м. Меджибіж, 17 – 18 червня 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 275–278.

29. Муравська С.В. Вузівські музеї Західної України: спроба характеристики. *Університетські музеї: європейський досвід та українська практика: матеріали міжнародної конференції*, (6 – 7 жовтня 2011 р., Київ). Ніжин, 2012. С. 265–277.

30. Муравська С.В. Особливості фіндування музейних колекцій у вищих навчальних закладах України. *Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 14 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 60–63.

31. Муравська С.В. Специфіка музеїв та колекцій вищих навчальних закладів. *Український технічний музей: історія, досвід, перспективи: матеріали 9-тої Всеукраїнської конференції* (30 – 31 травня 2013 р., м. Севастополь). Ніжин, 2013. С.78–81.

32. Муравська С.В. Етнографічні музеї вищих навчальних закладів України. Минуле і сучасне Волині та Полісся. *Народна культура і музеї: матеріали Четвертої Волинської обласної науково-етнографічної конференції* (квітень 2013, м. Луцьк). Луцьк, 2013. С.164–169.

33. Муравська С.В. Музеї вищих навчальних закладів України як дослідні установи: проблеми та специфіка. *Збереження і дослідження історико-культурної спадщини у музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності: матеріали міжнародної наукової конференції* (26 – 28 вересня 2013 року, м. Львів). Львів, 2013. С. 56–61.

34. Муравська С.В. Художні музеї вищих навчальних закладів: особливості місії та фондоутворення. *Митець і музей: шляхи взаємодії: Міжнародна наукова конференція* (25 – 27 квітня 2013 р., м. Одеса). Одеса, 2013. С. 62–64.

35. Муравська С.В. Облік експонатів у музеях вищих навчальних закладах на західноукраїнських теренах. *Волинський музей. Історія і*

сучасність. *Наук. зб. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції* (м. Луцьк, 16 травня 2014 р.). Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 333–339.

36. Муравська С.В. Музеї системи вищої освіти на теренах Прикарпаття і Карпат як туристичні об'єкти. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: матеріали регіональної конференції* (27 березня 2015 р.); Львівський інститут економіки і туризму. Львів, 2015. С. 87–90.

37. Муравська С.В. Значення музеїв вищої школи у справі збереження культурної спадщини країни. *Охорона культурної спадщини в Україні: аспекти соціальної взаємодії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 5 – 6 червня 2014 р.); Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2014. С. 79–82.

38. Муравська С.В. Університетські центри Західної України як об'єкти туризму. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: зб. матер. IV Регіональної наук.-практ. конф.* (Львів, 25 березня 2016 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. Львів: ЛІЕТ, 2016. С. 33–41.

39. Muravska S. Window to the Past: The National University of Ostroh Academy Museum, Ukraine. *UMAC Newsletters; ICOM's International Committee for University Museums and Collections*. January, 2013. P. 19–21.

40. Муравська С.В. Експозиційна робота музеїв закладів вищої освіти України (на прикладі окремих областей). *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (9 – 10 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 230–234.

41. Муравська С.В. Особливості класифікації колекцій (на прикладів ЗВО Західної України). *Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції з міжнародною участю*. Бердичів, 2016. С. 94–98.

42. Муравська С.В. Особливості функціонування меморіальних музеїв (на прикладі закладів вищої освіти Західної України). *Меморіальні музеї сьогодні: специфіка фондової, експозиційної та виставкової роботи : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції* (17 – 18 листопада 2016 р.). С. 68–73.

43. Муравська С.В. Національні особливості поєднання туризму і освіти (на прикладі м. Острог Рівненської області). *Вісник Львівського інституту економіки і туризму: зб. наук. ст.* Львів: «Компанія «Манускрипт»», 2010. № 5. С. 143–146. (у співавторстві з М. Бендюком).

44. Муравська С.В. Музейний брендинг: до окреслення поняття. *Музейний менеджмент і маркетинг. Використання інформаційних технологій в музеї: матеріали Регіональної науково-практичної конференції* (30 листопада 2011 р., м. Шепетівка Хмельницької області). Шепетівка, 2011. С. 36–39.

АНОТАЦІЯ

Муравська С.В. Музейні заклади системи вищої освіти Західної України у контексті історичного розвитку (XIX – початок XXI ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство». – Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Київ, 2019.

У дисертації на основі широкого кола джерел і наукової літератури вперше розглядаються музейні заклади системи вищої освіти Західної України у контексті їхнього історичного розвитку. Огляд історіографії проблеми показав значний інтерес дослідників до питання музейництва вищої школи. У дисертації синтезовано напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців із урахуванням сучасних фактичних даних, що символізує розвиток наукового знання, його зростаючу міждисциплінарність та необхідність взаємопроникнення, незважаючи на мовні та методологічні бар'єри. Архівні матеріали, опубліковані дані та отримана в ході дослідницьких візитів інформація становлять джерельну базу дослідження.

Перші колекції для викладання та досліджень на українських землях, існування яких підтверджені документально, використовувалися у навчальному процесі Львівського університету та Києво-Могилянської академії. Станом на січень 2018 року у західному регіоні України функціонує 166 музеїв та колекцій. Лідерство належить музеям природничого та історичного профілю, включаючи історію освіти.

Дослідження як функція університетських музеїв трансформувалось упродовж останніх 30 років. Певною мірою вона реалізується у музеях з багаторічною історією, хоча масштаби цього процесу нерідко перебільшуються. Також тільки одна третина музеїв ЗВО у Західній Україні визначає забезпечення навчального процесу своїм основним завданням. Можна чітко сказати, що головна місія музеїв вищої школи полягає просвітницькій роботі, потенціал організації якої майже невичерпний.

Деякі музеї – ефективний засіб для ознайомлення з університетською історією та досягненнями. Вони відіграють важливу роль створенні іміджу ЗВО, поступово стаючи своєрідним брендом установи. Приблизно чверть ЗВО має хороший туристичний потенціал, оскільки їхні будівлі є архітектурними пам'ятками. Цей ресурс також може сприяти покращенню іміджу вищих навчальних закладів.

Ключові слова: музей, музейний заклад, музейна справа, колекція, виставкова робота, заклад, вищої освіти, університет, навчання, дослідження, освіта, просвітницька робота.

SUMMARY

Muravska S.V. Museums of the Higher Education System in Western Ukraine in the Context of Their Historical Development (XIX – beginning of the XXI century). – Qualification Scientific Work in the Form of the Manuscript.

The Thesis for obtaining the degree of Doctor of Historical Sciences in the speciality 26.00.05 “Museum and Monument Studies”. – Monumentology centre of the National Academy of Science of Ukraine and Ukrainian society of protection of the historical and cultural monuments, Kyiv, 2019.

An overview of the historiography of the problem has shown the considerable interest of researchers to the field of museum science. Attention was drawn to the literature in Ukrainian, Russian, English and Polish. Resources on other languages were only cohesive ones, due to lack of language skills. The combination of the achievements of scientific thoughts of different geographical spaces in the Thesis taking into account the current factual data symbolises the development of scientific knowledge, its increasing interdisciplinarity and the need for interpenetration in spite of language and methodological barriers.

An array of archival, published and received in research visits documents was the source of the study. The scientific thought about the fact that the Museum of HEE is a complex mechanism interspersing the spaces of the museum and the high school is confirmed. It is proved that combining museums of higher schools with school museums into one category is incorrect. The thought is proved that the collections are separate groups in the structure of HEE heritage; at the same time, they exist parallel with museums.

First documented collections for teaching and research on the Ukrainian lands were used in the educational process of the Lviv University and Kyiv-Mohyla Academy. In the Russian Empire, the mechanism for the creation of museums and the accumulation of collections was regulated by the University statutes of the XIXth century. The number of last ones on Ukrainian lands was more than 80 from the end of XVIIIth century to 1914 – it was the “golden age” for university museums. During the Soviet period of history, the museum has undergone a difficult transition from the compulsory structural units of higher education with appropriate material and personnel support to collections with the status of “voluntarily”. Such a situation has been continuing till now.

There were 166 museums and collections in the western region of Ukraine in January 2018, but this number is a dynamic one. Leadership belongs to museums of the natural and historical profile, including the history of education. The largest number of treasures is concentrated in Lviv and Ternopil regions. This fact is due primarily to the HEE history. Many valuable collections take their roots from the University of Lviv.

Museums and collections are in very different buildings, mostly adapted. More than 80 collections may be considered as museums as they are located in a special closed room and are under the supervision of designated staff. Most of

“Temples of museums” do not have official status; it means they are not registered in the system of Ministry of Education and Science.

There is a complicated situation of accounting exhibits; an urgent task is the creation of appropriate conditions for the preservation of collections. The number of museums equipped with signalling is a negligible one. The problem of collections digitisation is not also resolved.

The community of HEE museums staff is very peculiar one forasmuch the names of officers, the subordination to different structures in the environment of higher school, the number of employees, organisation of time for work and tariff rates, which are lower comparing colleagues from state museums. An important moment is the absence of clear professional identification in the HEE museum community. It is fluctuating between the educational and museum worlds.

The research as a function of the university “temples of muses” has transformed over the past 30 years. It is realised in museums with a long history, although the opinion about the scale of this process is largely stereotyped. Also, despite the stereotype, only one-third of the HEE collections in Western Ukraine defines the providing educational process as their main task.

It can be clearly stated that the main mission of the “muse temples” of the high school is in the space outside studies and research in the XXth century. The main focus of most of them is enlightening work. The potential for the organisation of such activity is almost inexhaustible.

Some of the “temples of muses” are good windows for familiarising with university history and achievements. They play an important role in its promotion, gradually becoming a kind of institution brand. At the same time, the proportion of museums which do such work episodically is a larger one. Approximately a quarter of the HEE has a good tourist potential, as their buildings are visually attractive architectural monuments. This resource, in the case of rational use, can also work for enhancing the image of higher schools but is involved only by several of them.

Keywords: museum, museum institution, museum affairs, collection, the exhibition work, higher educational establishment, university, study, research, education, enlightening work.